

ЕКСПЕРТНІ ІНСТИТУЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Калаянова О. Д.

Питання, які розглядаються в статті, орієнтовані на ініціацію обговорень теоретичних і практичних аспектів реалізації спеціальних знань у форматі судової експертизи за умов дії нормативно-правових положень чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПКУ). Підставою для обговорень є прагнення впорядкувати форму й зміст відповідних галузевих норм відповідно до форми й духу міжнародного правового інструментарію щодо захисту демократичних прав і свобод людей і громадян, які імплементовані в національне право, зокрема кримінально-процесуальні інституції, оскільки на законодавчому рівні не вирішені проблеми функціонування адміністративно незалежних від державних установ експертних формувань. За умов виконання завдань кримінального судочинства, зокрема визначених чинним Кримінальним процесуальним кодексом України, щодо отримання в повному обсязі неупередженої та об'єктивної інформації про обставини злочину, доказове значення висновків недержавної експертизи слід визнати значущим, вчасним і необхідним.

Ключові слова: чинне кримінально-процесуальне законодавство; спеціальні знання; судова експертиза; незалежна (недержавна) експертиза; докази; оцінка доказів.

Вопросы, рассматриваемые в статье, ориентированы на инициацию обсуждений теоретических и практических аспектов реализации специальных знаний в формате судебной экспертизы в условиях действия нормативно-правовых положений действующего Уголовно-процессуального кодекса Украины. Основанием для обсуждения является стремление упорядочить отраслевые нормы в соответствии с формой и содержанием международного правового инструментария относи-

тельно защиты демократических прав и свобод людей и граждан, которые имплементированы в национальное право, в частности, уголовно-процессуальные институты, поскольку на законодательном уровне имеются нерешенные проблемы функционирования экспертных формирований, независимых в порядке подчиненности от государственных учреждений. В условиях выполнения задач уголовного судопроизводства, в частности, определенных действующим Уголовно-процессуальным кодексом Украины в части получения в полном объеме непредвзятой и объективной информации об обстоятельствах преступления, доказательное значение выводов негосударственной экспертизы следует признать значимым, своевременным и необходимым.

Ключевые слова: действующее уголовно-процессуальное законодательство; специальные знания; судебная экспертиза; независимая (негосударственная) экспертиза; доказательства; оценка доказательств.

The questions considered in article, are focused on initiation of discussions of theoretical and practical aspects of realization of special knowledge in a format of judicial examination in the conditions of action of standard legal statuses of the existing Code of criminal procedure of Ukraine. The basis for discussion is the aspiration to order branch norms according to form and content of the international legal tools concerning protection of the democratic rights and freedoms of people and citizens who are implemented in the national right, in particular, criminal procedure institutions as at legislative level there are not solved problems of functioning of expert formations independent as subordination from public institutions. In the conditions of performance of problems of criminal legal proceedings, in particular, defined as existing Code of criminal procedure of Ukraine regarding receiving in full impartial and objective

© О.Д. Калаянова, 2014

information on circumstances of a crime, it is necessary to recognize evidential value of conclusions of non-state examination significant, timely and necessary.

Keywords: *current criminal procedure legislation; special knowledge; judicial examination; independent (non-state) examination; proofs; estimation of proofs.*

Чинне кримінально-процесуальне законодавство України запровадило відмінні від попередніх відповідних інституцій застави щодо реалізації прав громадян на подачу інформації для свого захисту від процедурних утисків у кримінальних провадженнях через реалізацію механізму експертних правових інститутів.

Постала потреба в приведенні до відповідності усіх норм права в частині регламентації застосування спеціальних знань у форматі судової експертизи. Насамперед це торкається закону України “Про судову експертизу” (далі - ЗУ “Про судову експертизу”), джерело якого криється в скасованому кримінально-процесуальному законодавстві, а отже, його слід визнавати некоректним до сучасних правових реалій.

Судова експертиза є легітимним каналом надходження доказової інформації щодо обставин злочинної події, по якій відкрито провадження. Її задачі корегуються із загальними задачами, які поставлені перед кримінальним судочинством, зокрема: “Ще захист особи свобод та інтересів учасників кримінального провадження повного та неупередженого розслідування й судового розгляду, щоб до кожного була застосована належна правова процедура” [1, 2].

Задекларовані в чинному КПКУ рівність сторін захисту та обвинувачення в провадженні, посилення режиму додержання прав людини, процедурною конкретикою відбилися у положеннях ст. 242 КПКУ, зокрема в частині щодо підстав експертних проваджень: проведення експертизи може бути ініційовано як слідчим суддею, так і зацікавленою стороною кримінального провадження; сторона захисту має право самостійно залучати експерта на умовах договору. Отже, правова кримінально-процесуальна ситуація значно поліпшилась і склала умови для підвищення рівня прозорості процедур судочинства та довіри до джерел доказів.

Однак лишається подолати складність реалізації задекларованих правових положень, оптимізуючи засади експертно-судових інституцій. Проблема полягає в не розробленості правового механізму, яким можливо скористатись сторонам кримінального провадження задля захисту своїх інтересів.

Проблемами структурних елементів правового механізму судової експертизи поступово за принципами еволюційного розвитку наукової правової науки переймалися відомі вчені-юристи: Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, Є.В. Додін, Н.І. Клименко, М.В. Салтєвський; подальший розвиток продовжили сучасні дослідники означеної проблематики: Л.В. Калаєнова, Г.Л. Карпенко, В.Ю. Шепітько, М.Г. Щербаківський та ін. Однак дослідження експертних інституцій в умовах чинного кримінально-процесуального законодавства є неповними, що є підставою уважати необхідними й нагальними питання подальшої розробки положень механізму процедурної частини експертизи.

Умови сучасних реалій демонструють вимоги подальшої демократизації інституту судової експертизи через широкий контекстуальний активний аспект інституту громадської влади в діалозі з представниками судової й виконавчої влади в межах кримінального провадження в

частині встановлення обставин кримінальної події через реалізацію спеціальних знань, а також встановленні нових форм експертних інституцій, функціональний режим яких для громадськості має відповідати умовам прозорості.

Аналіз нормативно-правової бази в частині реалізації спеціальних знань у форматі спеціальних досліджень і експертизи, сучасних наукових праць дає підстави визначити тематику спрямованих пошуків поліпшених варіантів механізму використання наукових досягнень різногалузевого профілю для виконання завдань кримінального провадження. Водночас визначився комплекс критичних питань нагального характеру щодо наближення інституту судової експертизи до рівня вимог сучасного міжнародного законодавства в частині оптимального режиму реального забезпечення прав і свобод людини, зокрема представників сторони захисту з максимальним збереженням інтересів сторони обвинувачення. Метою пошуку є визначення шляхів отримання оптимальної форми адаптації спеціальних знань у процедурі доказування по кримінальним провадженням.

Експертна законодавча база, зокрема ЗУ “Про судову експертизу”, чітко окреслює коло експертних закладів, компетентних до проведення спеціальних досліджень у форматі аналізу й експертизи. Кількісний перелік їх замалий і прямим чином позначається на якісних можливостях (потенціалі) задовольнити всі потреби досудових і судових органів, а також представників захисту у фахових спеціальних знаннях, виконавши свою функцію в частині рішення завдань кримінального судочинства [2, 7]. Дійсно статистично показані випадки, коли певна частина спеціальних знань використовується дуже рідко, тому тримати відповідного спеціаліста в штатному режимі на посаді експерта є невинновдано, зокрема в економічному сенсі. Також злочинний аспект коректно відповідає еволюційним тенденціям до ускладнень, модифікації й модернізації, що так само потребує нових знань у розслідуванні злочинів і формуванні доказового інформаційного й фактичного комплексу.

Для вирішення складних питань по справі, які пов'язані з необхідністю залучення спеціалістів, експертів, сторона обвинувачення й сторона захисту в ситуації, коли необхідних фахівців немає у визначених законом експертних установах, вимушена шукати рішення на стороні, тобто в інших установах. Ситуації залучення фахівця в якості експерта з неекспертної, а тим паче, недержавної установи не вирішені на законодавчому рівні і в практиці є значно ускладненими. Кримінально-процесуальний закон не вирішує існуючої нагальної потреби слідчих і судових органів, обмежуючись декларативною посилкою: “Сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи...” [1, 243]; “Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз. Для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами, за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, можуть залучатися крім судових експертів також інші фахівці з відповідних галузей знань” [2, 7].

Критична позиція до ситуації, яка має всі ознаки багатогранної проблеми, зокрема правової, дає можливість бачити шляхи її подолання, наприклад, у двох напрямках. По-перше, розробити й запровадити концепту-

альні засади використання спеціальних знань у форматі незалежної недержавної експертизи, критерії діяльності якої базуються в демократичних принципах паритету державної й громадської влади і їх інститутів, зумовлених взаємною довірою та контролем. За зрозумілих причин, такий варіант не передбачений навіть концептуально в законодавчій експертній базі, яка формувалась за часів авторитаризму. По-друге, шляхом внесення змін і доповнень до чинного кримінально-процесуального законодавства, а то й зовсім нових принципово положень, які чітко визначають статус незалежної експертизи й пропишуть процедури її реалізації в кримінальних провадженнях. Зазначені акції мають бути орієнтовані на обґрунтовані різногалузеві наукові дослідження, зокрема в галузі права, криміналістики; мають суттєве значення практична адаптація наукових пропозицій, що передбачає розробку відповідних організаційних і фінансових засад.

Визначальну роль в організаційному плані й забезпеченні відіграють нормативні позиції головного експертного документу - ЗУ "Про судову експертизу" в частині фінансового забезпечення експертної діяльності, зокрема, залучення до провадження незалежного недержавного експерта, а також проведення відповідної правової корекції статті 243 КПКУ.

Намітилися певні прогресивні зрушення по цьому питанню, зокрема, у частині експертних проваджень, наприклад, у митній сфері. Так, нещодавно опрацьовано правові документи та реалізовано в діяльність митних органів [3, 4], які стосуються питань оптимізації структури й забезпечення Спеціалізованої лабораторії з питань експертиз [5]. Однак необхідні подальші корекції у відповідних частинах правових документах щодо експертної діяльності, зокрема в ЗУ "Про судову експертизу" та КПКУ.

Отже, необхідно визнати проблематику експертного питання на науковому, правовому, фінансовому та інших рівнях, зокрема в частині ст. ст. 242, 432 КПКУ, ЗУ "Про судову експертизу"; означені правові позиції принци-

пово позначаються за змістовній частині низки інших правових документів, які визначають діяльність органів виконавчої влади в частині реалізації спеціальних знань в юридичних провадженнях; визначальним фактором позитивних зрушень у порядку оптимізації діяльності досудових органів, суду, експертних закладів і експертів є створення системи протидії державним владним повноваженням, якою ми вважаємо інститут незалежної недержавної судової експертизи.

Література

Кримінальний процесуальний кодекс України із змінами і доповн. станом на 5 січня 2014 року: (Відповідає офіц. текстові) - Х.: Одиссей, 2014. - 320 с.

Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038 - XII // Відомості Верховної Ради України. - офіц. вид. - К.: Парлам. вид-во, 1994. - № 28. - С. 232.

Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 24 грудня 2012 року № 726/2012. - [Електронний ресурс]: <http://www.President.gov.ua/documents/15236.html>

Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 року № 1085 // Офіційний вісник України. - 2010. - № 94. - С. 3334.

Положення про спеціалізовану лабораторію з питань експертизи та досліджень Міндоходів: Наказ Міністерства доходів і зборів від 29.05.2013 року № 133. - [Електронний ресурс]: <http://search>.

Калаянова О.Д.

*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник відділу організації
наукової роботи*

ОДУВС

Надійшла до редакції: 21.02.2014